

کتاب درسی هوشمند؛ راهکار آموزش مکالمه زبان در عصر فناوری اطلاعات

(آموزش هوشمند مبتنی بر اپلیکیشن تلفن همراه در آموزش لهجه‌های عربی)

کاظم عظیمی^۱

(دریافت: ۹۸/۱۲/۱ - پذیرش: ۹۸/۱۲/۲۵، نوع مقاله: پژوهشی)

چکیده

آموزش هوشمند در سال‌های اخیر در ایران و جهان مطرح شده است. در این میان، آموزش مکالمه زبان عربی پیوسته از دغدغه‌های اصلی کارشناسان و متخصصان آن بوده است، زیرا از سویی تنوع لهجه‌های گوناگون و از سوی دیگر، حضور نداشتن زبان‌آموزان در میان اهل زبان این حوزه، بحث‌برانگیز است و پیشرفت‌های جامعه جهانی در حوزه ارتباطات و فناوری اطلاعات نیز زمینه مناسبی برای آموزش لهجه‌های عربی فراهم ساخته است. در این پژوهش از روش استدلالی استفاده شده است. ابتدا مفهوم پژوهش براساس چارچوب نظری و سپس براساس آن، فرضیه طراحی کتاب درسی هوشمند، مبتنی بر اپلیکیشن تلفن همراه، روشی روزآمد برای آموزش مکالمه زبان عربی با لهجه‌های گوناگون بررسی شده است. طبق نتایج پژوهش حاضر، آموزش هوشمند باید در بستر واقعیات شیوه زندگی جدید فراگیران و جامعه تعریف و ارائه شود؛ لذا طرح آموزش هوشمند لهجه‌های عربی در بستر عواملی مانند: طراحی و تولید محتوای جذاب چندرسانه‌ای، مدرس به‌منزله هماهنگ کننده و راهنما، محوریت خلاقیت و تفکر انتقادی، بهره‌گیری از هوش‌های سه‌گانه اخلاقی، معنوی و عملی، استفاده از عناصر و ملزومات فرهنگی و روزآمد لهجه‌ها و طراحی و روزآمدسازی اپلیکیشن حرفه‌ای تحقیق می‌یابد.

کلیدواژه‌ها

کتاب درسی دانشگاهی، کتاب درسی هوشمند، آموزش زبان عربی، اپلیکیشن تلفن همراه.

---

۱. استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خرم‌آباد، گروه زبان و ادبیات عربی، خرم‌آباد، ایران
(kazimy57@yahoo.com).

**Smart textbook; an alternative for conversation courses in
information technology era
(smart teaching; mobile based teaching of Arabic dialects)**

Kazem Azimi¹

Abstract

Smart education has been developed through the world, including Iran, in recent years. Meanwhile, Arabic conversation teaching has been continuously one of the main concerns of Arabic language experts, because the variety of accents on the one hand and the absence of language learners among native Arabic speakers on the other hand are controversial. In addition, the advancements of international community in the field of communication and information technology has also provided a good platform for teaching Arabic dialects. The researcher used argumentative method. First, the conceptual design of the research is proposed based on a theoretical framework, and upon it the research hypothesis is based. According to this hypothesis, “designing a smart textbook based on a mobile application is an up-to-date method for teaching Arabic conversation in different dialects”. The results of this study showed that smart education should be defined and presented in the context of the new lifestyle of learners and community. Therefore, the smart program of teaching Arabic dialects is realized in the context of factors such as: designing and producing attractive multimedia content; instructor as coordinator and guide; focus on creativity and critical thinking; using triple intelligences (moral, spiritual, and practical intelligences); using cultural and up-to-date elements and requirements of accents; designing and updating a professional application.

Keywords: university textbook, smart textbook, Arabic language teaching, mobile application.

---

1. Assistant Professor of Arabic Language and Literature, Islamic Azad University, Khorramabad Branch (kazimy57@yahoo.com)

مقدمه

بیان مسئله

تألیف کتاب درسی به صورت علمی و روشمند، محصول قرون اخیر و پیشرفت‌های علمی، فلسفی و روان‌شناسی است. کتاب درسی در گذشته به صورت موضوعی و سلیقه‌ای تألیف و تدریس می‌شد و معیار دقیقی برای روش انتخاب محتوا یا شیوه تدریس آن به فراگیران و یادگیرندگان وجود نداشت. کتاب درسی یکی از مواد آموزشی، نقش مهمی در تأمین اهداف آموزش و پرورش ایفا می‌کند و در نظام آموزشی متمرکز، محصول فرایند برنامه‌ریزی درسی بوده، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (ملکی، ۱۳۸۰). در قرون اخیر و بعد از پیشرفت‌های علمی، فلسفی و روان‌شناسی، مدیران و کارشناسان آموزش و پرورش در کشورهای مختلف، ضرورت تألیف کتاب‌های درسی و آموزش را براساس دستاوردهای علمی، به‌ویژه دستاوردهای روان‌شناسی یادگیری و پرورشی مطرح کردند تا بتوانند ضریب انتقال محتوای آموزشی و مطالب درسی و ماندگاری آن در ذهن فراگیران را افزایش دهند تا آن‌که کتاب‌های درسی مرجع و مشهور در زمینه‌ها و موضوعات گوناگون تألیف شد و تا مدت‌ها برای تدریس رشته‌های گوناگون معیاری پذیرفته شده بود.

در سال‌های اخیر، با ظهور انقلاب صنعتی چهارم که با اشاعه فناوری‌هایی فاصله میان فضای فیزیکی، رایانشی و زیستی کم‌رنگ یا حذف شده است، فناوری‌های نوین در حوزه‌هایی چون: رباتیک، هوش مصنوعی، زنجیره بلوکی، نانوفناوری، پردازش کوانتومی، زیست فناوری، اینترنت اشیا و خودروهای خودران پا به عرصه نهاده‌اند که بر حوزه آموزش و پرورش، به‌ویژه کتاب درسی، تأثیر گذاشته‌اند؛ زیرا معلمان و مربیان سراسر جهان همیشه اعلام داشته‌اند که یادگیرندگان نسل جدید با رسانه‌های الکترونیکی بیشتر ارتباط برقرار می‌کنند (Anameriç & Rukancı, 2003). آنچه در این انقلاب، آموزش و پرورش مورد توجه و مبدأ اثر بوده است، چگونگی ارتباطات انسانی و فناوری‌های ارتباطات برخط است و عواملی چون افزایش میانگین سرعت اینترنت در دنیا، رواج آموزش ویدیویی به جای آموزش سنتی و مکتوب، تبدیل کلاس‌های سنتی به کلاس‌های برخط، مشارکت فراگیران و یادگیرندگان در کیفیت و کمیّت محتوای آموزشی، اشتراک‌گذاری محتوای آموزشی در شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه (مانند: اینستاگرام، تلگرام، واتساپ)، ابداع تلفن همراه هوشمند^۱ و امکان ارتباطات آسان با

دیگران و با مؤسسات آموزشی، نبود محدودیت در تعداد مخاطبان و زمان و مکان آموزش، نویدبخش تحول در آموزش است. نیز چند رسانه‌ای شدن محتوای آموزشی و عرضه اپلیکیشن‌های متناظر، از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب صنعتی چهارم است، زیرا در این عرصه و فضا، محتوای متنی به تنهایی پاسخگوی نیاز فراگیران و یادگیرندگان نیست و فراگیر شدن رسانه‌های دیگر، مانند تصویر، فایل صوتی، فایل ویدیویی، پویا نمایی، و شکلک نیز استفاده از آن‌ها را ناگزیر می‌سازد و چه انسان امروز به فضای دیجیتال وارد شده و در حال بهره‌برداری از همه ظرفیت‌های آن است. در این باره مارشال مک لوهان^۱ می‌گوید: وجه تمایز دوره‌های تاریخی در هر جامعه، وسایل پیام‌رسانی و ارتباطی آن‌هاست که این خود تعیین‌کننده الگوهای فرهنگی و قدرت سیاسی است (تاملینسون، ۱۳۸۰). پس عرضه اپلیکیشن‌های متناظر هر وبسایت، آموزش، کسب و کار و غیره نیز از ویژگی‌های برجسته روزگار ماست، به طوری که مدیران می‌توانند نسخه‌هایی از آن‌ها را که در تلفن‌های همراه - این نماینده دنیای پست‌مدرن در جیب هر فرد - خود دارند ارائه کنند تا به صورت دائم و برخط با مشتریان خود در ارتباط بوده، بتوانند محصولات یا خدمات خود را بر همگان عرضه نمایند و به وسیله ارتباط با مشتریان، نظر سنجی، ارائه نسخه‌های جدیدتر محصولات و خدمات و غیره میزان فروش و اثرگذاری خود را افزایش دهند.

پیشینه پژوهش

تاکنون درباره موضوع این مقاله و با عنوان فعلی پژوهشی صورت نگرفته است، اما درباره چالش‌های آموزش زبان عربی، آموزش الکترونیکی و آموزش مبتنی بر تلفن همراه مقالاتی نگاشته شده است که مهم‌ترین آن‌ها بدین شرح‌اند:

- فکری (۱۳۹۲) در مقاله «آسیب‌شناسی کتاب‌های دانشگاهی در زمینه آموزش مهارت‌های زبان عربی» مشکلات کتاب‌های دانشگاهی در حوزه آموزش زبان عربی را و با دسته‌بندی در سیزده عامل بررسی کرده است و فاصله و مغایرت میان منابع آموزش مهارت‌های زبان عربی با الگوهای معتبر و متداول آموزش مهارت‌های زبانی به غیر گویشوران اصلی آن زبان را مهم‌ترین عامل می‌داند. اما در این مقاله، در بخش پایانی، صرفاً فناوری آموزشی تعریف و فواید آن ارائه شده و روش‌ها و ابزارهای متناسب با فناوری‌های نوین و آموزش زبان عربی بررسی نشده است.

1. Marshal McLuhan

- رضایی راد و فلاح (۱۳۹۳) در مقاله « تأثیر آموزش از طریق تلفن همراه بر انگیزه پیشرفت، خودپنداره و انگیزه پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس زبان عربی» به این نتیجه رسیدند که استفاده از یادگیری مبتنی بر تلفن همراه سبب افزایش انگیزه دانشجویان و فراگیران و نیز پیشرفت تحصیلی آنان در درس زبان عربی شده و خودپنداره‌شان را در فراگیری این درس افزایش داده است و همچنین، استفاده از محتوای چندرسانه‌ای در فرایند آموزش زبان عربی مؤثر است و جایی برای تردید و نگرانی باقی نمی‌گذارد. کاستی پژوهش مذکور، بررسی سنجش متغیرهای روان‌شناختی، مانند: انگیزه پیشرفت، خودپنداره و پیشرفت تحصیلی است، بدون آن که به متغیرهایی چون روش آموزش، محتوای آموزش، اصول آموزش چندرسانه‌ای، و آموزش الکترونیکی توجه شود.

- صفری و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله «ارتقای سطح انگیزش پیشرفت دروس زبان انگلیسی و عربی با استفاده از روش آموزش چندرسانه‌ای» به بررسی چگونگی آموزش انگلیسی و عربی با محتوای چندرسانه‌ای در پایه سوم دبیرستان پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که بین دانش‌آموزان دو گروه (آموزش دیده با آموزش چندرسانه‌ای و روش رایج) از نظر میزان انگیزش پیشرفت تفاوت معنی‌دار وجود دارد و دانش‌آموزان شرکت‌کننده در این مطالعه از نظر انگیزش پیشرفت در گروه آموزش چندرسانه‌ای در سطح بالایی قرار دارند؛ بنابراین، استفاده از نرم‌افزار آموزش چندرسانه‌ای را در ایجاد انگیزه فراگیران مؤثرتر می‌دانند و فراگیران با بهره‌گیری از این امکانات پیشرفت بیشتری به دست می‌آورند. لذا این ابزارها، مهارت‌های زبان انگلیسی و عربی دانش‌آموزان را بهبود بخشیده و محیط آموزشی را کیفی و جذاب‌تر کرده است که سرانجام به افزایش انگیزه و نیز تلاش بیشتر فراگیر در امر یادگیری می‌انجامد. اما، در این پژوهش به متغیرهای مهمی مانند: مبنای تعامل معلم و دانش‌آموز در فضای چندرسانه‌ای، پرننگ کردن نقش دانش‌آموز و کم‌رننگ کردن نقش معلم، آموزش تفکر انتقادی به فراگیران و دانش‌آموزان، و استفاده از اپلیکیشن تلفن همراه متصل به سایت توجهی نشده است.

- ایزی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «تحلیل نسلی از ترجیح دانشجویان دارای ویژگی‌های بومیان دیجیتال به داشتن کتاب درسی الکترونیکی» موضوع کتاب الکترونیکی را بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که دانشجویان دارای بیشترین ویژگی‌های بومیان دیجیتال، از خواندن لذت بیشتری می‌برند. نتایج مقاله نشان داد بومیان دیجیتال کتاب الکترونیکی را ترجیح می‌دهند؛ اما الزاماً دانشجویان دارای ویژگی‌های بومیان دیجیتال، آن

را به منزله منبع مطالعه درسی نمی پذیرند. در این پژوهش، کتاب درسی الکترونیکی دارای نسخه چاپی، معیار تحقیق قرار گرفته و به بررسی دو متغیر لذت بردن از خواندن و ترجیح دادن محتوای دیجیتال بسنده شده است؛ در حالی که در زمان نگارش مقاله مذکور صنعت آموزش در موضوعاتی چون محتوای تعاملی، یادگیری الکترونیکی، طراحی آموزشی، و تعامل انسان - رایانه مراحل بسیاری را سپری نموده است که جا داشت در این مقاله نیز بدان توجه شود.

ضرورت و فرضیه پژوهش

صنعت مهم و تأثیرگذار آموزش زبان نمی تواند نسبت به تحولات پیرامونی خود و پیشرفت ها و دستاوردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات بی تفاوت باشد؛ بنابراین لازم است حوزه آموزش زبان خارجی (موضوع پژوهش این مقاله) در محتوای آموزشی فعلی خود در آموزش مهارت های چهارگانه شنیدن (listening)، سخن گفتن (speaking)، خواندن (reading) و نوشتن (writing) تجدید نظر کند و با استفاده از محتوای چندرسانه ای (مانند متن، تصویر، فایل صوتی، فایل ویدیویی، پویا نمایی، و شکلک) و هوشمندسازی آموزش ها با استفاده از دستاوردهای نوین هوش مصنوعی و نرم افزارها و اپلیکیشن های مربوط، به آموزش جذاب زبان خارجی پردازد و با ارائه نسخه همراه آموزش های خود (اپلیکیشن تلفن همراه هوشمند)، ضمن حفظ ارتباط دائم با زبان آموزان، در راستای آموزش ماندگار زبان خارجی بکوشند. پیشنهاد این مقاله در قالب فرضیه زیر در مورد آموزش زبان عربی به لهجه های این گونه طرح و بررسی می شود: «طراحی کتاب درسی هوشمند مبتنی بر اپلیکیشن تلفن همراه، روشی روزآمد برای آموزش مکالمه زبان عربی به لهجه های گوناگون است».

چارچوب نظری پژوهش

۱. کتاب درسی دانشگاهی و ویژگی های آن. انسان پیوسته در مرحله ای از یادگیری و تکامل قرار دارد، زیرا برای ادامه زندگی و داشتن ارتباطات سازنده با خود، جامعه و طبیعت نیازمند آموزش است؛ آموزش نیز فعالیتی با هدف ایجاد یادگیری در یادگیرنده از سوی معلم و یا کنشی متقابل بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده است (سیف، ۱۳۷۹). در این تعریف واژه های فعالیت، یادگیری و کنش متقابل آموزگار و یادگیرنده، اهمیت

زیادی دارد؛ زیرا وجه مشترک واژگان این تعریف به ارتباط فعال در فرایند آموزش معطوف است که محور اساسی آن کسب تجربه است. برخی از صاحب نظران حوزه آموزش معتقدند که تعلیم و تربیت، سازماندهی دوباره تجربه است تا به معنای تجربه و توان هدایت مسیر آن در آینده بیفزاید (دیویی، ۱۳۶۹).

اساس و بنیاد حوزه آموزش رسمی و نظری، مبتنی بر کتاب درسی است و در هر کشوری سازمان و تشکیلات ویژه‌ای برای تألیف آن دارد؛ به خصوص در مقاطع مختلف تحصیلی و به ویژه دانشگاهی بسیار مورد توجه است. کتاب درسی، به ویژه در دوره کارشناسی، زیربنای نظری و پارادایم فکری - علمی دانشجو و جهت گیری آینده علمی اوست و در واقع، متن آموزشی قابل اعتمادی است که اطلاعات ویژه‌ای در یک حوزه خاص به فراگیران می‌دهد (Loveridge et al., 1970)؛ نیز از آنجا که از کتاب‌های غیر درسی متفاوت بوده، ساختار و محتوای خاص خود را دارد. واسطه آموزش در یک موضوع خاص و محصول فرایندی فناورانه است و مفهوم برنامه درسی و ساختارها را به شیوه‌ای که برای یادگیری و آموزش مناسب باشد، تبیین و تفسیر می‌کند (Baller, 1991). به همین دلیل سازمان‌هایی ویژه تألیف و تدوین کتاب درسی در جهان و ایران، جهت گیری کتاب‌های درسی دانشگاهی را با افق‌های گوناگون افزایش یابد. البته قبل از انقلاب اسلامی، مرکز خاصی تحقق اهداف در زمینه‌های گوناگون افزایش یابد. البته قبل از انقلاب اسلامی، مرکز خاصی برای تولید و تدوین کتاب‌های دانشگاهی وجود نداشت و پس از انقلاب اسلامی و با تأسیس مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۶۳، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) تأسیس شد که از آن زمان تاکنون، تألیف کتاب دانشگاهی در ایران با ساختار و محتوایی نظام‌مند و روزآمد، در دستور کار این سازمان قرار گرفته است.

تألیف کتاب درسی نیز مانند سایر موضوعات و مبانی آموزش و پرورش و آموزش عالی، از نظریه و الگوهای خاصی پیروی می‌کند، زیرا مبتنی بر نگارش دانشگاهی است و به طور کلی نوشتن و مجموعه معانی، هنجارها، رویه‌ها و الگوهای آن یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگ دانشگاهی را شکل می‌دهد (فاضلی، ۱۳۹۷). توجه به این نظریه و الگوها ضروری است، زیرا ساختار و محتوای کتاب درسی مشخص می‌شود و فعالیت‌های کمک آموزشی و میزان یادگیری نظری و عملیاتی دانش آموزان و دانشجویان شکل می‌گیرد. شناخت ویژگی‌ها و وظایف کتاب درسی شامل: اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی، سازماندهی و ساختاربخشی یادگیری، و هدایت یادگیری برای دستیابی به اهداف مورد نظر

(Roger, 1989)، تفاوت آن را با کتاب‌های غیر درسی بیان می‌کند.

۲. پیشینه آموزش زبان عربی و روش‌های آموزش زبان عربی در ایران. فراگیری زبان‌های خارجی به دلیل برقراری انواع ارتباط با دنیا اهمیت دارد (حداد عادل، ۱۳۶۴). نخستین تلاش‌ها در این زمینه به حکومت‌ها و دولت‌های قدیم و باستانی باز می‌گردد (گشمردی، ۱۳۸۳). قبل از فتح ایران به وسیله مسلمانان، زبان عربی و جهان عرب با زبان فارسی و ایرانیان ارتباط داشتند؛ نمونه آن نامه معروف پیامبر اکرم (ص) به خسرو پرویز پادشاه معاصر ساسانی و دعوت وی به اسلام است (طبری، ۱۳۷۵). نیز بعد از فتح ایران به دست اعراب، تعالیم دینی - معرفتی عمیق قرآن کریم و سنت نظری و عملی پیامبر اکرم (ص) برای ایرانیان بسیار جذاب بود. در زمان خلیفه دوم، رابطه ایرانیان و اعراب شکل تازه‌ای یافت و ضرورت فراگیری زبان عربی و فارسی، هم برای ایرانیان و هم برای اعراب و حاکمان مسلمان، در موضوعاتی مانند: رسمی شدن زبان عربی در ایران، ترجمه و ابلاغ احکام حکومتی و آموزش قرائت قرآن کریم به ایرانیان بروز یافت.

آموزش هر زبان خارجی تابع اصول و قوانینی است که در چگونگی آموزش مهارت‌های چهارگانه زبان که در فرضیه پژوهش آمد، خلاصه می‌شود و همگی در یک سطح نیستند و ممکن است زبان آموز همه این مهارت‌ها را در یک سطح مساوی بیاموزد. در این میان، امروزه دو مهارت شنیداری و گفتاری در آموزش زبان بیگانه بیشتر اهمیت دارد؛ زیرا هدف اصلی درک مطلب و توانایی سخن گفتن به آن زبان است (خاوری، ۱۳۹۴) و آن که می‌خواهد با دیگران صحبت کند باید در مهارت شنیدن (listening) بیشتر بکوشد و آن که قصد نوشتن نامه، مقاله و کتاب به زبان مقصد را دارد باید بیشتر بر مهارت خواندن (reading) متون تخصصی مربوط تمرکز نماید.

برای آموزش زبان عربی در سال‌های اخیر، بعد از ابداع فناوری‌های اطلاعاتی (انقلاب صنعتی چهارم) تحولات گسترده‌ای در عرصه آموزش زبان رخ داده که قابل توجه و بررسی است. اما در زمینه آموزش زبان عربی در ایران، دو دوره / رویکرد وجود دارد: (۱) آموزش سنتی زبان عربی - که بعد از ورود اسلام به ایران آغاز شده است و همچنان ادامه دارد - با رویکرد ساخت گرا؛ یعنی در آن، دانش ساخت واژگانی (صرف) و ساخت ترکیبی (نحو) مبنای آموزش بوده، صرفاً مهارت خواندن و در مرحله پایین‌تر نوشتن آموزش داده می‌شود و (۲) توجه به زبان به مثابه اصلی‌ترین ابزار ارتباطی، با رویکرد کاربردگرا؛ یعنی منابع آن با تمرکز بر سایر مهارت‌های زبانی (مانند: شنیدن و سخن گفتن)

و با پیش فرض آموزش زبان به غیر گویشوران آن و به منزله زبان دوم تولید شده است. عمر این رویکرد بیش از چنددهه نیست (فکری، ۱۳۹۲) و در ایران، به تازگی، مؤسسات آموزش زبان و مدرسان بدان توجه کرده، آن را روش اصلی آموزش زبان عربی می‌دانند. در سال‌های اخیر علاقه‌مندان به آموختن زبان عربی در ایران، به یادگیری لهجه فصیح رغبت زیادی نشان نمی‌دهند، زیرا آن را صرفاً برای استفاده از کتاب‌ها، مجلات و رسانه‌ها و نه برای دادوستدها، مکالمات روزمره و روابط انسانی و اجتماعی مفید می‌دانند. از آنجا که اغلب فراگیران زبان عربی با هدف زیارت، سیاحت و تجارت آن را می‌آموزند، باید زبان بومی یا لهجه محلی کشور عربی مقصد را بیاموزند. لهجه‌های عراقی شامی، مصری، خلیجی - حجازی و شمال آفریقا از لهجه‌های اصلی زبان عربی‌اند و در این مقاله تنها لهجه عراقی، موضوع طرح و بسط آموزش هوشمند مکالمه زبان است؛ از دلایل آن، وجود بارگاه چندین امام شیعه در شهرهای مختلف عراق، افزایش فعالیت بازرگانان و تاجران ایرانی برای صادرات کالا و ارائه خدمات به عراق و شیعه بودن جمعیت عراق و وجود مرجعیت شیعه در آن که تبادل کالاهای فرهنگی، هنری و غیره را برای دو کشور گشوده است.

۳. از آموزش الکترونیکی تا آموزش هوشمند و لوازم آن. در دهه کنونی آموزش الکترونیکی به روش اصلی آموزش در جهان تبدیل شده است، زیرا فضای دیجیتال و اینترنت با قیمت مناسب در دسترس همگان است و هر کس می‌تواند با ابزارها و دستگاه‌های رایانه شخصی، لپ‌تاپ، تبلت، تلفن همراه هوشمند و غیره با این فضای گسترده و جهانی در ارتباط باشد؛ آموزش زبان نیز مانند سایر آموزش‌ها از این فضا جدا نیست و باید با شرایط و ابزارهای جدید هماهنگ باشد. در واقع آموزش الکترونیکی، مجموعه وسیعی از کاربردها و عملکردهایی، از جمله آموزش مبتنی بر وب، کلاس‌های مجازی و همکاری‌های الکترونیکی است و ابزار آن، اینترنت، اینترانت، اکسترانت، انتشار ماهواره‌های، نوارهای ویدیویی و صوتی، تلویزیونی و دیسک‌های فشرده است. این آموزش، به منزله تجربه‌ای نوین در برنامه‌های آموزش و پرورش، با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات است (نواب‌زاده، ۱۳۸۴).

در سال‌های اخیر جهان فناوری به سمت هوشمندسازی وسایل و ابزارهای مختلف، مانند تلفن هوشمند، ماشین هوشمند، خانه هوشمند و مدرسه هوشمند حرکت می‌کند و به سرعت در موضوعات و وسایل مختلف در حال گسترش است. برای فهم اهمیت و کیفیت تغییرات ناشی از هوشمندسازی در عرصه‌های مختلف، باید تفاوت میان امکانات و خدمات

تلفن همراه نسل جی صفر (G.0) و نسل جدید و پیشرفته آن، یعنی جی پنج (G.5) را دانست تا از امکانات و خدمات نسل اخیر تلفن همراه در گوشی‌های خود مطلع و از آن برای افزایش سطح رفاه، دانش و مهارت خود و اطرافیان بهره‌مند شویم. بدین ترتیب، آموزش هوشمند مفهومی است که فرایند یادگیری جدید - در حوزه اطلاعات و فناوری قابل ارائه در هر مکان و زمانی - توصیف می‌شود (Lin et al., 2018)؛ محور این تعریف یادگیری مبتنی بر فناوری است. طبق تعریفی دیگر، توسعه مفید و مؤثر یادگیری برای دانش‌آموزان با ترکیب فناوری و رهیافت‌ها و معیارهای یادگیری صورت می‌گیرد (Hwang, 2015)؛ در نتیجه، بر تطبیق روش‌های یادگیری و آموزش با فناوری‌های ارتباطی تأکید دارد.

آموزش هوشمند صرفاً به معنای همراه داشتن وسایل الکترونیکی - ارتباطی قدیم و جدید یا اینترنت پرسرعت نیست، بلکه مفهومی فراگیرتر دارد؛ زیرا با ویژگی‌هایی مانند: سازگاری آموزش با نیازهای مختلف یادگیرندگان، ارائه دوره‌های آموزشی بیشتر در زمان واحد، افزایش انعطاف پذیری فرایند یادگیری، انعطاف‌پذیری سیستم آموزش الکترونیکی، دسترسی و تعامل یادگیرندگان با محتوای آموزشی در شبانه‌روز و هفت روز هفته، ارتقای مرزهای دانش از محدوده کتاب‌های درسی، تبدیل شیوه‌های تدریس از حفظیات و به‌خاطر سپاری محض به تفکر انتقادی و ارزیابی منابع اطلاعاتی، تشویق خلاقیت و نوآوری یادگیرندگان و امکان تبادل اطلاعات با سایر افراد کلاس و جامعه، افزایش کیفیت و جذابیت محتوا با ارائه محتوای دروس به صورت چندرسانه‌ای (متنی، صوتی، تصویری، انیمیشن و غیره)، بهره‌گیری بیشتر از تفکر مستقل یادگیرندگان (پوررشیدی و همکاران، ۱۳۹۷)، بهره‌گیری از نظرات و انتقادات یادگیرندگان درباره روند و محتوای آموزش، امکان پاسخگویی به پرسش‌ها و ابهامات فراگیران با سرعت و دقت بسیار، امکان ارائه محتوا با توجه به سطح علمی و تجربه و توان یادگیرندگان می‌تواند نویدبخش ایجاد تحول، جذابیت و افزایش کمیّت و کیفیت یادگیری در نظام‌های آموزشی باشد.

اختراع تلفن همراه هوشمند را باید دستاورد مهم انقلاب فناوری اطلاعات و ارتباطات در عصر حاضر دانست، زیرا از طریق آن، انسان امروز به توانایی‌ها و امکانات بی‌نظیری مجهز شده است که تماس تصویری و ارسال و دریافت پست الکترونیک از موارد عادی و کمترین خدمات آن به شمار می‌رود. هرچند باید به این امکان نصب و بهره‌گیری از اپلیکیشن‌های آموزشی - خدماتی آن توجه داشت و این فرصت آموزش و تأثیرگذار بر دارندگان تلفن همراه هوشمند را بررسی کرد؛ این فرزند تمدن فرانوگرایی یا پست‌مدرن، پیوسته همراه انسان

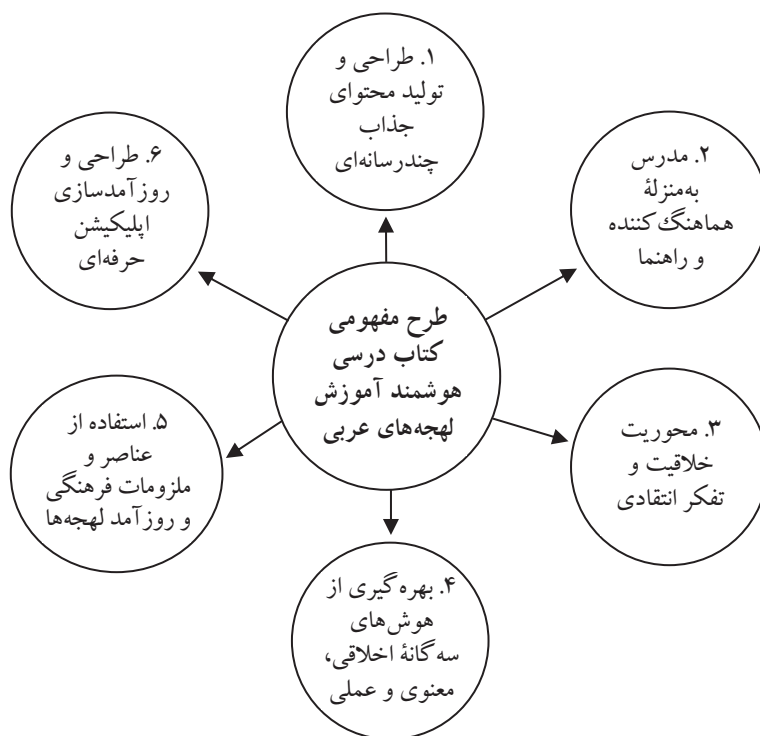
بوده، از طریق شبکه‌های جی چهار (G4) و جی پنج (G5) و اینترنت پرسرعت خانگی و بدون سیم^۱ ارتباط انسان را با سراسر کرهٔ خاکی به سهولت فراهم می‌کند. آموزش‌های حال و آینده مبتنی بر تلفن همراه هوشمند است، زیرا این ابزار به دلیل سهولت تهیه در بازار و بر خورداری از امکانات ارتباطی - نرم‌افزاری گسترده در شهرها و روستاها نفوذ یافته و در میان آحاد افراد جامعه نهادینه شده است. طبق پژوهش‌های انجام شده، آموزش از طریق تلفن همراه مزایا و ویژگی‌هایی چون تأثیر مطلوب بر پیشرفت و یادگیری یادگیرندگان، نبود محدودیت زمانی و مکانی در آموزش‌های مورد نظر، نگرش مثبت فراگیران به یادگیری مبتنی بر تلفن همراه و استقبال از آن، سهولت دسترسی به اطلاعات مورد نیاز در تلفن همراه (اکرامی و همکاران، ۱۳۹۷) دارد که با توجه به شیوهٔ زندگی نوین در عصر دیجیتال و فناوری اطلاعات و ارتباطات، عمق و گسترش فزاینده‌ای می‌یابد.

روش پژوهش

این پژوهش براساس روش استدلالی صورت گرفته است؛ بدین صورت که ابتدا مبانی نظری و علمی پژوهش، طرح و بررسی و سپس براساس رابطه میان متغیرها، یک فرضیه ارائه شد و از طریق متغیرهای موجود در چارچوب نظری و علمی و متغیرهای فرضیه، طرح مفهومی پژوهش تهیه گردید؛ در نهایت در بخش بحث و بررسی مقاله به روابط بین متغیرها و تأثیر بر یکدیگر در قالب طرح مفهومی پژوهش اشاره شد. گفتنی است که این طرح مفهومی، در آموزش زبان عربی به لهجه‌های مختلف کاربرد دارد و برای به کارگیری آن در آموزش مکالمه سایر زبان‌ها باید با عوامل و شرایط زبان مقصد هماهنگی صورت گیرد.

تبیین فرضیهٔ پژوهش

ممکن است فرضیهٔ پژوهش (طراحی کتاب درسی هوشمند مبتنی بر اپلیکیشن تلفن همراه، به منزلهٔ روشی روزآمد برای آموزش مکالمهٔ زبان عربی به لهجه‌های مختلف) مبهم به نظر آید؛ اما با به کارگیری پیشرفت‌های حاصل در حوزهٔ فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاع‌رسانی در حوزهٔ آموزش، علاوه بر جذابیت و غنای محتوایی آموزش‌ها، بازدهی آن‌ها به نحو مطلوبی افزایش می‌یابد. برای تبیین فرضیهٔ پژوهش طرح مفهومی آن، به ترتیب اهمیت، بررسی می‌شود (شکل ۱).

شکل ۱ طرح مفهومی کتاب درسی

۱. طراحی و تولید محتوای جذاب چندرسانه‌ای. این طرح از چند جنبه قابل توجه است: (۱) در سال‌های اخیر، محتوای مکتوب و سنتی یک دست به سبب خستگی و دلزدگی و کاهش انگیزه تلاش فراگیران، چندان مورد اقبال قرار نگرفت؛ (۲) در دهه اخیر، با گسترش فناوری‌های ارتباطی، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، تصویر، فیلم و نمادهای مربوط اهمیت یافت و محتوای متنی صرف به بوتۀ فراموشی سپرده شد؛ (۳) از آنجا که تأثیر متن با عکس و فیلم متفاوت است؛ نقش فیلم، پویانمایی و غیره اهمیت بیشتری می‌یابند؛ (۴) نسل کنونی و آینده که به گفته پرنسکی (Prensky, 2001) بومیان دیجیتال - نسلی بین سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۹۴ [و پس از آن] و متکی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات - هستند، با متن، کتاب و مطالعه ارتباط و انس چندانی نداشته، بیشتر با کتاب الکترونیک، عکس، فیلم، کلیپ، شکلک و غیره مأنوس‌اند؛ نیز به نظر نمی‌رسد تنها با صرف کلاس، متن، کتاب و غیره در آموزش موفق شوند؛ (۵) از آنجا که تأثیر روانی - عاطفی و لذت هنری از محتوای چندرسانه‌ای برای

هر کس - در زمان شرکت در آموزش‌های مورد نیاز خود - اهمیت دارد، برای تحقق آن تنوع محتوای آموزشی ضروری و این برعهده متخصصان و کارشناسان تهیه و تدوین است. در زمینه طراحی محتوای چندرسانه‌ای آموزش زبان عربی به لهجه‌های مختلف به نظر می‌رسد که استفاده از مواد و رسانه‌های متنوع می‌تواند در تهیه محتوای چندرسانه‌ای مورد اقبال زبان‌آموزان قرار گیرد؛ نتیجه پژوهش صفری و همکاران (۱۳۹۵) نیز بر تأثیر انگیزش آموزش زبان عربی به صورت چندرسانه‌ای تأکید دارد. برخی از این مواد تألیف کتاب درسی دانشگاهی هوشمند برای آموزش مکالمه زبان عربی به لهجه‌های گوناگون عبارت‌اند از: ۱) لازم است متن عربی اعراب‌گذاری شود و مکالمات و دروس مورد نظر در هر مرحله آموزش (آغازین، مقدماتی، متوسطه و پیشرفته) در قالب فایل پی‌دی‌اف (pdf) یا کتاب و جزوه در دسترس زبان‌آموزان قرار گیرد؛ ۲) فایل شنیداری دروس با صدای گوینده اهل زبان یا لهجه مربوط درج شود، زیرا به تقویت یادگیری و اصالت در آموزش می‌انجامد؛ ۳) تصویر، کاریکاتور، نماد و غیره که برای تدریس دروس آموزش زبان بسیار جذابند درج شود تا واژگان و عبارات در ذهن زبان‌آموز ملکه شود؛ ۴) تولید فیلم یا کلیپ آموزشی مرتبط با محتوای دروس آموزش زبان درج شود، زیرا برای زبان‌آموزان جذاب است و می‌توانند در زمان و مکان دلخواه خود به تکرار و دقت در محتوای فیلم‌های آموزشی بپردازند؛ ۵) تمرین‌های عملی دو نفره و چند نفره طراحی شود، زیرا این بخش از محتوا ناظر بر سنجش آموخته‌های زبان‌آموزان است که به صورت گروه‌های دو یا چند نفره انجام می‌شود.

۲. مدرس به منزله هماهنگ‌کننده و راهنما. در آموزش هوشمند، مدرس و معلم نقش برجسته‌ای دارد. در آموزش سنتی، وی حاکم مطلق و تنها گوینده کلاس یا متکلم وحده است. اما در آموزش هوشمند، شرایط و لوازم به گونه‌ای است که نقش آفرینی مدرس نه به شیوه سنتی، بلکه به صورت هماهنگ‌کننده و راهنماست؛ زیرا مدارس آن دانش‌آموزمحور است و دانش‌آموز و معلم همکاری متقابلی دارند (عمادی و همکاران، ۱۳۸۸). فناوری‌های پیشرفته ارتباطی - اطلاع‌رسانی، محتوای جذاب چندرسانه‌ای، ارتباطات دائم مدرس - زبان‌آموز، همکاری و هم‌پوشانی نظری - عملی زبان‌آموزان، بستر مناسب طرح سؤال و ارائه نظرات و پیشنهادات، مشارکت گسترده زبان‌آموزان در طراحی جزئیات روش آموزش و تمرین‌های کاربردی و غیره از جمله لوازم تثبیت‌کننده نقش راهنما و هماهنگ‌کننده مدرس در آموزش هوشمند زبان عربی به لهجه‌های گوناگون

هستند. به عبارتی دیگر، آموزش مهارت‌های رایانه‌ای و اصول فناوری‌های نوین به مدرسان آموزش زبان عربی مقدمه و ضرورت هوشمندسازی آموزش زبان عربی است که جنبه‌های مختلفی دارد: ابتدا، مدرسان باید با مبانی اساسی فناوری اطلاعات و ارتباطات آشنا شوند و بخش‌های ضروری و پر استفاده آن را با تمرین و تکرار برای خود ملکه سازند؛ سپس در دوره‌های آموزش طراحی محتوای چند رسانه‌ای و هوشمند شرکت نمایند و با شرایط و لوازم طراحی یک کتاب درسی هوشمند و نیز با امکانات و روابط کاربری آن آشنا شوند و در نهایت، به مهارت‌هایی مانند استفاده از امکانات و قابلیت‌های فضای برخط وب، شبکه‌های اجتماعی مجهز شده تا بتوانند ارتباطی سازنده با زبان‌آموزان برقرار سازند (رضایی‌راد و فلاح ۱۳۹۳). در صورتی که دبیران و مدرسان، روش‌های متنوع تدریس در کلاس‌های عربی را به کار نگیرند و تنها به سخنرانی صرف بپردازند؛ به افت جدایت مطالب این درس می‌انجامد.

مدرسان زبان عربی بر آموزش صحیح و نظام‌مند دو مهارت شنیدن (listening) و خواندن (reading) تأکید دارند، زیرا اغلب کسانی که با زبان عربی در ارتباط یا علاقه‌مند به فراگیری آن هستند یا دانشجویان تحصیلات تکمیلی زبان و ادبیات عربی هستند که به دو مهارت صحبت کردن و نوشتن برای تداوم فعالیت علمی‌شان نیاز دارند یا کسانی که برای زیارت و سیاحت یا داد و ستد و تجارت ناچار از فراگیری مکالمه زبان عربی به لهجه کشور مقصدند و یا کسانی که فقط دغدغه نوشتن کتاب و مقاله به زبان عربی را دارند که باید مهارت خواندن را تقویت نمایند. البته به نظر می‌رسد استادان رشته زبان و ادبیات عربی در مقطع کارشناسی به تدریس این مهارت توجه چندانی ندارند، گواه آن دست‌نیافتن بسیاری از دانش‌آموختگان کارشناسی و حتی تحصیلات تکمیلی به مهارت خواندن و قادر به خواندن صحیح و روان متن عربی نیستند (متقی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۷) و نباید از کسانی که مهارت‌های شنیدن و خواندن را فراموش کرده‌اند، انتظار صحبت کردن و نوشتن داشته باشیم.

۳. محوریت خلاقیت و تفکر انتقادی. آموزش در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات مبتنی بر تفکر انتقادی برخاسته از تعامل و تفکر انتقادی است. در آموزش سنتی (سخنرانی محور) فراگیران و زبان‌آموزان بدون نقد، باید محتوای ارائه شده مدرس، آن‌ها را به یاد سپارد و در آزمون شود؛ اما در آموزش هوشمند، آنان با خلاقیت و تفکر انتقادی با مدرس و دروس مواجه می‌شوند. «در تبیین دلایل اثربخشی یادگیری الکترونیک (آموزش برخط) بر خلاقیت دانشجویان می‌توان گفت در این نوع یادگیری، فضایی نو همراه با دسترسی به منابع فراوان برای دانشجویان فراهم می‌شود؛ به طوری که می‌تواند با

توجه به علایق و نیازهای خود منابع را جست‌وجو کنند. به‌طور کلی، خلاقیت فرایند پذیرای تفکرات نو و بدیع است و دانشجویان برای کسب آن نیازمند فضایی با قابلیت دسترسی به تنوع بی‌شمار اطلاعات اند تا بتوانند تفکرات و ایده‌های گذشته را به چالش بکشند و حرف و ایده‌ای جدید ارائه کنند (بنی‌هاشم و همکاران، ۱۳۹۳). بر این اساس، در آموزش الکترونیکی و هوشمند، فراگیران قادرند: در هر لحظه نقد و دیدگاه خود را درباره مطالب و بخش‌های دروس منعکس کنند؛ به صورت برخط و شبانه‌روز و هفت‌روز هفته با مدرس خود در ارتباط باشند؛ در زمینه روش تدریس یا تمرین دروس پیشنهاد ارائه دهند؛ در کلاس به مدرس و همکلاسی‌ها، کتاب الکترونیکی، فایل صوتی، فیلم آموزشی و غیره را معرفی کنند و به اشتراک بگذارند؛ با عضویت در کانال یا گروه درس مربوط در شبکه‌های اجتماعی، نظرات و پیشنهادهای خود را بیان کنند.

۴. بهره‌گیری از هوش‌های سه‌گانه بینشی، نگرشی (اخلاقی و معنوی)، عملی و نظام‌مند. استفاده ترکیبی از هوش‌های سه‌گانه از ویژگی‌های آموزش هوشمند است. در روش سنتی بیشتر بر هوش عددی، حفظی و تصویری تأکید شده و در منابع آموزشی به کار رفته است، اما در آموزش هوشمند، انواع هوش (ترکیبی از دانش‌ها و دستاوردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات) مورد نظرند. مک‌گیل کرسٹ و همکاران (Macgilchrist et al., 2004) برای نقد مدارس هوشمند، به‌تئ هوش اشاره می‌کنند که به سه گروه تقسیم می‌شوند: گروه اول، هوش‌هایی با جنبه بینشی و نگرشی و حاکم بر مدرسه و معروف به چشم‌انداز که به بینش‌ها و نگرش‌های اصیل یک مدرسه اشاره کرده، آن را شامل دو هوش اخلاقی مدرسه (دغدغه انتقال اهداف اخلاقی مانند: عدالت، احترام به فرد، حقوق و مسئولیت‌ها به دانش‌آموزان) و هوش معنوی مدرسه (جست‌وجو برای معنا در هر کاری، یعنی هدفمند بودن زندگی، داشتن حس اجتماعی، و توانایی برقراری ارتباط متقابل) می‌داند؛ گروه دوم هوش عملی، که خود شامل شش هوش (متنی، عملیاتی، هیجانی، همکاری، تعاملی و آموزش) است و مدرسه در زمینه‌های مختلف به آن‌ها نیاز دارد؛ و گروه سوم، هوش نظام‌مند که تضمین می‌کند [دو نوع هوش قبلی] در نظر و عمل با هم کار کنند (عبداللهی ارفع و همکاران، ۱۳۹۶).

مدرسان آموزش زبان عربی با بهره‌گیری از هوش‌های سه‌گانه می‌توانند در حوزه هوش بینشی - نگرشی (اخلاقی و معنوی) بر اهمیت دانستن زبان عربی در ارتباط با خداوند متعال، فهم قرآن و احکام دینی و گسترش ارتباطات فرهنگی و اجتماعی با کشورهای

مسلمان و برادران دینی تأکید نمایند؛ در حوزه هوش عملی با خلاقیت خود به متنوع‌سازی جنبه‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری آموزش زبان عربی بپردازند و در حوزه هوش نظام‌مند نیز با طراحی دستورالعمل‌ها و ابزارهای برخط و نرم‌افزاری، چگونگی تعامل و هم‌پوشانی دو نوع هوش قبلی را بررسی نمایند.

۵. استفاده از عناصر و ملزومات فرهنگی و روزآمد لهجه‌ها: زبان عامل اساسی ارتباط انسان است و سایر عوامل ارتباطی تابعی از زبان هستند. البته منظور از زبان در اینجا صرفاً واژه‌ها و جمله‌ها نیست، زیرا آن‌ها نمادهای نوشتاری زبان به حساب می‌آیند و این معانی و دلالت معنوی واژگان و عبارات است که هسته اصلی زبان را تشکیل می‌دهد. هر واژه خود کتابی است که در طول تاریخ تحولات زیادی پشت سر گذاشته است؛ تاریخچه واژگان و بررسی تغییرات لفظی و معنایی آن‌ها بیانگر این مدعاست. واژه‌ها نقش اصلی را در آموزش زبان داشته، ترکیب آن با سبک زندگی و فرهنگ روز، مبنای اصلی در انتخاب رویکرد آموزش زبان خارجی را مشخص می‌سازد. بنابراین، برای آموزش زبان عربی به لهجه‌های گوناگون و انتخاب موضوعات و گفت‌وگوهای موضوع دروس و مکالمات آن، باید موارد مذکور بررسی شود تا واژه‌ها و عناصر فرهنگی و سبک زندگی جامعه امروز را در بر گیرد. ناآشنایی مدرس با فرهنگ [کاربرد زبان] و یا نادیده گرفتن آن در کتاب‌های آموزشی سبب می‌گردد: نخست، خطای آموزش زبان متفاوت با واقعیت خود صورت گیرد و دوم، ناکارآمدی بهره‌گیری از این آموزش - در راستای اهداف زبان در کتاب‌ها و منابع تألیف‌شده برای آموزش زبان عربی در ایران - تا حد زیادی نمایان شود (فکری، ۱۳۹۲). بنابراین، به جای به کارگیری اخبار و حوادث عصر جاهلیت، صدر اسلام یا دوره طلایی عباسی در متون و دروس آموزش مکالمه عربی باید از اجزاء حاصل از نوگرایی و فرانوگرایی (تلفن همراه، پست الکترونیک، گفت‌وگوی تصویری، شرکت در انجمن‌های برخط مبتنی بر وب یا تلفن همراه، حضور در گروه‌ها یا کانال‌های گفت‌وگوی خانوادگی یا تخصصی مبتنی بر تلفن همراه مانند تلگرام، واتساپ و غیره) استفاده کرد؛ البته منظور بی‌توجهی به فرهنگ و سنن ایرانی و اسلامی نیست، بلکه توجه به امکانات سبک زندگی دیجیتال بوده که در سراسر جهان در حال استفاده و تکامل است تا مخاطب زبان‌آموز نیز بتواند موضوعات و حوزه‌های ملموس و جذاب‌تری را بررسی کند و آموخته‌هایش مبتنی بر واقعیت زندگی بیرونی باشد.

۶. طراحی و روزآمدسازی اپلیکیشن حرفه‌ای. در عصر دیجیتال، طراحی دوره آموزشی زبان و سایر موارد، بدون اپلیکیشن موبایلی ناقص است، زیرا امروزه تلفن همراه هوشمند در دسترس همگان است و امکانات ارتباطی و قابلیت‌های نرم‌افزاری آن برای آموزش زبان و هر آموزش دیگری وجود دارد. «سازندگان تلفن همراه برای جلب نظر مشتریان خود، پس از برطرف کردن نیازهای ارتباطی و سرگرمی آن‌ها، اکنون درصدد برآوردن نیازها و خواسته‌های آموزشی آنان هستند» (اکرامی و همکاران، ۱۳۹۷)؛ از این رو در اپلیکیشن آموزش لهجه‌های عربی می‌توان بخش‌هایی چون: سرفصل دوره، متن دروس، چندرسانه‌ای دروس، تمرین‌های دروس، داستان کوتاه و رمان، فرهنگ لغت تخصصی، فیلم و کارتون، شنیدن و خواندن، صحبت کردن و نوشتن، قواعد لهجه عراقی، لغات و جمله‌ها، رادیو و تلویزیون عراق، اتاق گفت‌وگو، ضرب‌المثل‌های عراقی و تماس با ما را در نظر گرفت؛ شکل ۲ آموزش لهجه عراقی را در صفحه کاربری اپلیکیشن تلفن همراه و شبیه‌سازی شده نشان می‌دهد.

آموزش لهجه عراقی	
متن دروس	سرفصل دوره
تمرین‌های دروس	چندرسانه‌ای دروس
فرهنگ لغت تخصصی	داستان کوتاه و رمان
شنیدن و خواندن	فیلم و کارتون
قواعد لهجه عراقی	صحبت کردن و نوشتن
رادیو و تلویزیون عراق	لغات و جملات کاربردی
ضرب‌المثل‌های عراقی	اتاق گفت‌وگو
تماس با ما	

شکل ۲. دموی اپلیکیشن

نظر به آنچه گذشت می‌توان هوشمندسازی کتاب درسی آموزش مکالمه زبان عربی را چنین تعریف کرد: کتاب درسی هوشمند آموزش مکالمه زبان عربی عبارت است از کتاب هوشمند مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات که مهارت‌های چهارگانه زبان (شنیدن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن) را با استفاده از جدیدترین نظریه‌های آموزش تعاملی فعال با بهره‌گیری از محتوای آموزشی چندرسانه‌ای همراه با ارائه اپلیکیشن موبایلی

روزآمد به زبان آموزان ارائه می‌دهد.^۱

بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله، هوشمندسازی کتاب درسی در حوزه آموزش مکالمه زبان عربی در قالب فرضیه «طراحی کتاب درسی هوشمند مبتنی بر اپلیکیشن تلفن همراه، روشی روزآمد برای آموزش مکالمه زبان عربی به لهجه‌های گوناگون» بررسی شد، و این صرفاً به معنای انتقال محتوای کتاب درسی سنتی و مکتوب به فضای دیجیتال و الکترونیک نبوده، موضوعاتی دیگر (مانند: طراحی و تولید محتوای جذاب چندرسانه‌ای؛ مدرس به منزله هماهنگ‌کننده و راهنما؛ محوریت خلاقیت و تفکر انتقادی، بهره‌گیری از هوش‌های سه‌گانه بینشی - نگرشی (اخلاقی و معنوی)، عملی و نظام‌مند؛ استفاده از عناصر و ملزومات فرهنگی و روزآمد لهجه‌ها و طراحی و روزآمدسازی اپلیکیشن حرفه‌ای) را در بر می‌گیرد تا موضوع کتاب درسی هوشمند از فضای ذهنی و تصور خارج شود و در متن و بطن آموزش مکالمه زبان عربی قرار گیرد. هوشمندسازی کتاب درسی آموزش زبان عربی، گزینه اجتناب‌ناپذیر آموزش دانشگاهی و غیر دانشگاهی در سال‌های پیش روست، زیرا محوریت سامانه‌های دیجیتال و سرعت پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات و تولید محصولات و ابزارهای ارتباطی و دیجیتالی، چنین امری را ناگزیر ساخته است و نباید آن را به صورت سطحی نگرست، زیرا از لوازم و شرایط شیوه زندگی جدید در دوران دیجیتال و عصر مجازی است. زبان‌آموز امروز، دنبال جذابیت و کسب احساس خوب است و صرفاً به دنبال فراگیری اطلاعات و دانش محض نیست، به همین دلیل برای طراحی کتاب درسی هوشمند به تخصص‌هایی مانند: کارشناسان رسانه، متخصصان آموزش الکترونیکی، صاحب‌نظران تولید محتوای تعاملی و نویسندگان محتوای تعاملی نیاز است تا این هدف به صورت مقبول محقق شود. به نظر می‌رسد در سال‌های آینده، معلم، کلاس، دانشگاه، مدرسه و آموزشگاه جای خود را به آموزش برخط و اپلیکیشن‌های آموزشی داده، عرصه نوینی در زمینه صنعت آموزش گشوده شود؛ پس شایسته است مدیران و مدرسان آموزش زبان عربی در این زمینه به مطالعه و تحقیق بپردازند تا بتوانند به نحوی مطلوب با مقتضیات آموزش در عصر دیجیتال و ارتباطات هماهنگ شوند. موضوع کتاب درسی هوشمند اخیراً در جهان و ایران مطرح شده است و زمینه کتاب درسی دانشگاهی با

۱. این تعریف برای نخستین بار از سوی نگارنده ارائه شده که نیازمند نقد و نظر دوستان اندیشمند است.

اولویت آموزش زبان خارجی به‌طور عام و آموزش لهجه‌های زبان عربی، به‌طور خاص، نیاز به تحقیق فراوان دارد؛ بنابراین، موضوعات زیر در کتاب درسی هوشمند برای پژوهش‌های آینده توصیه می‌شود: ۱) روش آموزش مهارت‌های شنیدن (listening) و صحبت کردن (speaking)؛ ۲) روش آموزش مهارت‌های خواندن (reading) و نوشتن (writing)؛ ۳) لوازم، شرایط و تخصص‌های مورد نیاز برای طراحی کتاب درسی هوشمند در سرفصل‌های دانشگاهی؛ ۴) تجربه و دستاوردهای کشورهای توسعه‌یافته در زمینه آموزش هوشمند و کتاب درسی هوشمند؛ ۵) برقراری رابطه کتاب درسی هوشمند و شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه؛ ۶) بررسی تعامل کتاب درسی هوشمند با سایت‌های آموزشی برخط و پرمخاطب؛ ۷) آموزش هوشمند مکالمه عربی به لهجه‌های گوناگون (با وجود لوازم و شرایط) و ۸) محتوای آموزشی مکالمه عربی به لهجه‌های گوناگون (عناصر و ویژگی‌ها).

منابع

- اکرامی، محمود، شالیباف، عدرا و منظر عزتی ابرغانی (۱۳۹۷). «پایاده‌سازی سیستم‌های آموزشی هوشمند در بستر یادگیری سیار»، *آموزش و توسعه منابع انسانی*، سال پنجم، شماره ۱۷، ص ۶۵-۵۵.
- ایزی، مریم، علی‌آبادی، خدیجه، نیلی، محمدرضا و علی دلاور (۱۳۹۸). «تحلیل نسلی از ترجیح دانشجویان دارای ویژگی‌های بومیان دیجیتال به داشتن کتاب درسی الکترونیکی»، *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، شماره ۴۴، ص ۱۱۷-۹۹.
- بنی‌هاشم، کاظم، فرخی تیرانداز، سوسن، شاه‌علیزاده، محمد و محمدمشهدی (۱۳۹۳). «بررسی تأثیر یادگیری الکترونیکی بر خلاقیت دانشجویان»، *یادگیری الکترونیکی*، دوره پنجم، شماره ۴، ص ۷۲-۶۲.
- پوررشیدی، زهرا، اخلاقی، مسعود و مهرانگیز علی‌نژاد (۱۳۹۷). «تحلیل هوشمندسازی مدارس براساس الگوی سوات (SWOT)»، *مطالعات آموزشی و آموزشگاهی*، شماره ۱۹، ص ۱۱۱-۸۵.
- تاملینسون، جان (۱۳۸۰). *جهانی شدن و فرهنگ*، ترجمه محسن حکیمی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- حداد عادل، غلامعلی (۱۳۶۴). «ضرورت آموزش زبان‌های خارجی»، *رشد آموزش زبان*، شماره ۵.
- خاوری، نازنین (۱۳۹۴). «اهمیت تقویت دو مهارت شنیداری و گفتاری در روش‌های جدید آموزش زبان خارجی»، *رشد آموزش زبان*، دوره ۲۹، شماره ۳، ص ۱۶-۲۳.
- دیویی، جان (۱۳۶۹). *تجربه و آموزش و پرورش*، ترجمه سید اکبر میرحسینی، تهران: کتاب.
- رضایی راد، مجتبی و ابراهیم فلاح (۱۳۹۳). «تأثیر آموزش از طریق تلفن همراه بر انگیزه پیشرفت، خودپنداره و انگیزه پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس زبان عربی»، *پژوهش در برنامه درسی*، سال یازدهم، دوره دوم، شماره ۴۳، ص ۱-۱۳.
- سیف، علی اکبر (۱۳۷۹). *روان‌شناسی پرورشی (روان‌شناسی یادگیری و آموزش)*، تهران: آنگاه.
- صفری، یحیی، عزیزی، کیوان، محمدی گلینی، اسلام و نسرین یوسف‌پور (۱۳۹۵). «ارتقای سطح انگیزش

- پیشرفت دروس زبان انگلیسی و عربی با استفاده از روش آموزش چندرسانه‌ای، آموزش و ارزشیابی، سال نهم، شماره ۲۳، ص ۱۲۳-۱۳۵.
- طبری، ابوجعفر (۱۳۷۵). تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم پاینده، جلد سوم، تهران: انتشارات اساطیر.
- عبداللهی ارفع، محمد، شعبانی ورکی، بختیار، جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره و جهانگیر مسعودی (۱۳۹۶). «مدارس هوشمند: از ادراکات رایج تا آرمان نظام آموزشی» (نگاهی به طرح هوشمندسازی مدارس در تهران با رویکرد انتقادی هابرماس و با استفاده از چارچوب مفهومی مدارس هوشمند مک گیل کرست)، اندیشه‌های نوین تربیتی، دوره سیزده، شماره ۴۶، ص ۷-۳۷.
- عمادی، سیدرسول، شهابی، سمیرا و مریم اسلام‌پناه (۱۳۸۸). «مقایسه عوامل محیطی، اجرایی، سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مدارس متوسطه هوشمند و هیئت امنایی استان همدان از دیدگاه دانش‌آموزان، مدیران و دبیران»، پژوهش علوم انسانی، دوره دهم، شماره ۲۶، ص ۱۴۷-۱۶۶.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۷). «صورت‌بندی مسئله سواد دانشگاهی در ایران نظریه‌ای نو در زمینه نوشتار و نشر دانشگاهی در ایران»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، دوره ۲۲، شماره ۴۲، ص ۱-۳۷.
- فکری، مسعود (۱۳۹۲). «آسیب‌شناسی کتاب‌های دانشگاهی در زمینه آموزش مهارت‌های زبان عربی»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، دوره ۱۷، شماره ۲۸، ص ۱۶-۳۵.
- گشمردی، محمودرضا (۱۳۸۳). «پیشینه آموزش زبان خارجی»، پژوهش ادبیات معاصر جهان، شماره ۲۲، ص ۱۵۵-۱۶۹.
- متقی‌نیا، عسی، پروینی، خلیل و سیدرضا موسوی (۱۳۹۷). «آسیب‌شناسی تدریس مهارت خواندن در گروه‌های زبان و ادبیات عربی دانشگاه‌های دولتی ایران»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، دوره ۲۲، شماره ۴۲، ص ۱۵۰-۱۷۲.
- ملکی، حسن (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)، مشهد: پیام اندیشه.
- نواب‌زاده، امین (۱۳۸۴). روش‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و آموزش آن، تهران: گل سرام.

- Anameriç, H. & F. Rukancı (2003) "Belge yönetimi ve arşiv terimleri sözlüğü", *Türk kütüphaneciliği*, 17 (2): 147-166.
- Baller, E. (1991). "The Impact of Textbook", Cited by A. Lewy (Ed.), *International Encyclopedia of Curriculum*, Pergamon Press.
- Hwang, G-L. (2015). Definition, framework and research issues of smart learning environments - a context-aware ubiquitous learning perspective, *Smart Learning Environments*, Google Scholar. Access link: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40561-014-0004-5>
- Lin, J. Pu, H., Li, Y. & Jain Lian (2018). "Intelligent Recommendation System for Education", *Procedia Computer Science*, Vol 129, pp. 449-453.
- Loveridge, A. J., Cornelsen, F, Lewis, L. J. & I. M. Terekhov (1970). *Preparing Textbook Manuscripts: A Guide for Authors in Developing Countries*, Paris:UNESCO
- MacGilchrist, B., Reed, J. & K. Myers (2004). *The Intelligent School*, New York: SAGE Publication.
- Prensky, M. (2001). "Digital natives, digital immigrants part 1", *On the Horizon*, 9(5): 1-6.
- Roger, S (1989). *The Elaboration of School Textbooks*, Methodological Guide, UNESCO.